

UDK: 314.74(569.4:497.5=924)

323.13(497.5)

Pregledni rad

Primljeno: 16. 12. 1997.

Melita Švob

*Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb*

ŽIDOV I HRVATSKE I IZRAEL: OSVRT*

SAŽETAK

Povodom 50-godišnjice osnutka države Izrael autorica daje pregled događaja koji su omogućili stvaranje židovske države. Kroz prikaz useljavanja u Izrael (alija) od kraja 19. stoljeća nadalje, dobiva se uvid u prilike koje su migracije Židova izazvale, kao i promjene u izraelskom društvu koje su novi migranti pokrenuli. Osobito se razmatraju noviji događaji - useljavanje dviju velikih etničkih zajednica, etiopskih i ruskih Židova, čija integracija mijenja i odnose u Izraelu. Kroz kratku povijest cionističkog pokreta i njegova značenja za stvaranje Izraela, autorica opširnije opisuje cionističke organizacije u Hrvatskoj i predratne migracije Židova, te masovni odlazak oko polovice Židova koji su preživjeli holokaust u Izrael, između 1948. i 1952.

KLJUČNE RIJEČI: Izrael, Židovi, Hrvatska, cionizam, migracije (alije) Židova, židovski identitet

Uvod

Ove godine se obilježava 50-godišnjica osnutka države Izrael. U petak, 14. svibnja 1948, u četiri sata poslije podne, David Ben-Gurion pročitao je Deklaraciju o neovisnosti Izraela. Deklaracija je pročitana u zgradi Umjetničkog muzeja¹ u Tel

* Rad je napisan povodom 50-godišnjice osnutka države Izrael.

1 Povijest zgrade u kojoj je proglašena država Izrael je sljedeća: 11. 4. 1909. godine je 66 židovskih obitelji napustilo Jaffu i započelo graditi novo naselje na pjeskovitu zemljištu. Meir Dizengoff je dobio zemljište broj 43, te je na njemu 1910. izgradio obiteljsku kuću. Te je godine odlučeno da naselje dobije novo ime "Tel Aviv" (utjecaj Herzlove knjige). Nakon smrti supruge Zinc (1930), Dizengoff je kuću dao za javnu uporabu i 1936. je u njoj otvoren umjetnički muzej. Ta je zgrada izabrana da se u njoj proglasi neovisnost Izraela i od 1978. je pretvorena u muzej "Independence Hall" u kojem se nalazi dvorana rekonstruirana onako kakva je bila u vrijeme

Avivu pred članovima Narodne skupštine i oko 350 uzvanika, dok su tisuće pred zgradom i milijuni Židova u svijetu očekivali taj događaj. Potpisali su ju članovi skupštine i tako postali članovima prve privremene izraelske vlade. Cijela je svečanost trajala samo 32 minute i završila blagoslovom i pjevanjem nacionalne himne "Hatikve".

U noći između 14. i 15. svibnja završio je mandat Velike Britanije nad Palestinom; oni su je napustili, a armije pet arapskih zemalja napale su Izrael. Jordan je okupirao istočni dio Jeruzalema, uključujući i stari grad. Godine 1949. za prvog predsjednika države Izrael izabran je Chaim Weizmann, a David Ben-Gurion je izabran za predsjednika vlade. Jeruzalem je proglašen glavnim gradom Izraela.

Za Židove Izrael postoji mnogo duže od 50 godina. To je njihovo kraljevstvo, koje im je, prema Bibliji, obećano nakon što ih je Mojsije izveo iz Egipta i koje su izgubili 70. godine, kada je Rim osvojio Jeruzalem i razorio hram.² Zbog toga useljavanje u Izrael, ali ja za Židove ima duboko značenje (između ostalih i religiozno) i predstavlja zapravo povratak u svoju zemlju. Možemo kazati da je današnja država Izrael s 4 milijuna Židova (oko 80% ukupnog stanovništva Izraela) nastala stalnim useljavanjem (alijama).

Cionizam, pokret za stvaranje židovske države, ne samo da je usmjeravao migracije Židova u tadašnju Palestinu, a kasnije državu Izrael, već je uz sudjelovanje gotovo cijele židovske zajednice u dijaspori pripremao i zemlju i ljude za novi život u novoj državi. I u Hrvatskoj je cionizam bio veoma razvijen, osobito među mladima, od kojih je dio otišao u Palestinu, a cijela je zajednica sudjelovala u ostvarivanju cionističkih ciljeva. Nakon holokausta, u kojemu je stradalo oko 80% Židova u Hrvatskoj, polovica preživjelih odlučuje se 1948. za odlazak, odmah nakon stvaranja države Izrael.

proglašenja. Uz dvoranu se nalazi izložba o događajima koji su prethodili proglašenju neovisnosti i onima koji su neposredno slijedili (rat).

- 2 Kada su Židovi došli u Kanaan (današnji Izrael), nakon izlaska iz Egipta, bila je to zajednica plemena ujedinjena zajedničkom vjerom. Tek je 1030. godine pr. n. e. izabran prvi židovski kralj, Saul, a njega je naslijedio kralj David koji za prijestolnicu odabire Jeruzalem. Njegov sin, kralj Solomon, izgradio je prvi židovski hram u Jeruzalemu. Nakon smrti Solomona, kraljevstvo se dijeli (932) na sjeverno - Izrael (10 židovskih plemena) i južno - Judeja s Jeruzalemom (plemena Juda i Benjamin). Izrael je razoren 722. godine pr. n. e. (Asirija), a stanovnici su raseljeni i tijekom vremena izgubili identitet ("10 izgubljenih židovskih plemena"). Babilon je pokorio Judeju, a Jeruzalem i hram su razoreni 587. godine pr. n. e. Stanovnici su odvedeni u Babilon (prva dijaspora) ali su očuvali religiju i identitet i 539. se dio njih vratio u Judeju i izgradio novi, II. hram. U Palestini se smjenjuju utjecaji i gospodari (Perzija, Grčka, Egipat, Sirija, Rim) i razdoblja samostalnosti (Hasmonejska dinastija). Nakon što su Rimljani osvojili Jeruzalem i razorili II. hram (70. g. n. e.), nestaje religijsko i duhovno središte Židova i oni postaju narod dijaspore. Tek 1948. godine dobili su ponovno svoju državu - Izrael.

O cionističkom pokretu u Hrvatskoj i alijama Židova iz Hrvatske do sada se malo pisalo te je ovaj rad, osim nastanku države Izrael, posvećen i Židovima Hrvatske koji su doprinijeli njegovu stvaranju i razvoju.

Cionizam i stvaranje države Izrael

Od ideje o židovskoj državi Theodora Herzla, osnivača cionizma, u djelu *Der Judenstaat* (1896) do rezolucije UN-a 29. 11. 1947. i Deklaracije o neovisnosti Izraela 14. 5. 1948, prijedan je dug put i, što je rijetko, prvi su cionistički pioniri dočekali ostvarenje Herzlove ideje i svojih težnji.

Theodor Herzl se rodio u Budimpešti 1860. godine u asimiliranoj židovskoj obitelji koja se 1884. preselila u Beč. Završio je doktorat prava na bečkom sveučilištu (1884) ali se posvećuje novinarstvu i pisanju. Od 1891. do 1895. bio je pariški dopisnik bečkih novina *Die Neue Freie Presse*, postao je upućen u političke prilike i stekao veliki krug poznanika, koji su mu kasnije pomagali u akcijama za osnivanje židovske države. U to je vrijeme izbila Dreyfusova afera te izazvala eksploziju antisemitizma, što je navelo Herzla na zaključak da je rješenje židovskog pitanja u njihovom odlasku iz dijaspore u vlastitu državu. Nakon povratka u Beč, 1895, započinje svoju akciju (u Beču, Londonu i Parizu), no bez većeg uspjeha. Objavljuje u Beču, u veljači 1896, knjigu *Der Judenstaat* (*Židovska država*). U njoj je Herzl spojio stoljetnu želju židovskog naroda da se vrati na Cion (u Izrael) s modernim političkim, ekonomskim i socijalnim rješenjem židovskog pitanja.

Već su i prije Herzla postojala društva i akcije za povratak u Palestinu. Tako je 1882. u Harkovu osnovano društvo "Ljubitelja Ciona" (Lovers of Zion ili BYLU) koje je zagovaralo bijeg, spas Židova iz dijaspore. Ispočetka se nije definiralo kamo treba otići, ali se kasnije odabrala Palestina.

Herzl je bio prvi koji je jasno označio stanje i probleme židovskog pitanja i predložio rješenje - ne samo odlazak iz dijaspore, nego stvaranje vlastite države čije će postojanje jamčiti međunarodna zajednica. To je trebalo normalizirati položaj Židova, koji bi postali ravnopravni s ostalim narodima. Herzl je vjerovao da bi se u tom slučaju smanjio antisemitizam.

U Baselu je Herzl organizirao Prvi cionistički kongres (od 29. do 31. 8. 1897) na kojem je utemeljena Svjetska cionistička organizacija WZO i Herzl izabran za predsjednika. Pokrenuo je tjednik *Die Welt* koji je širio cionističke ideje, a stvorene su i druge židovske cionističke organizacije (npr. Narodni fond), pa i posebne banke. Herzl je razvio veliku diplomatsku aktivnost i sastao se s mnogim carevima,

sultanima i državnicima. Samo je jednom bio u Palestini (1898) nakon čega je napisao knjigu *Alteneuland* (1902) u kojoj opisuje “novo društvo” u Izraelu, 20 godina nakon njegova osnutka. Vjerovao je u toleranciju, otvorenost i slobodu i želio utemeljiti moderno pluralističko, humanističko i progresivno društvo.

Herzl je svoje aktivnosti usredotočio na Englesku kojoj predlaže tzv. “Uganda plan”. Taj je plan predložen nakon neuspjeha s Palestinom, a zbog strašnih pogroma u Rusiji i pogoršanja prilika za Židove u istočnoj Europi. Predložio je da se na granici Ugande i Kenije dozvoli naseljavanje Židova. Taj je plan doveo do ozbiljne krize u cionističkom pokretu i opasnosti po njegovo jedinstvo. Herzl se sastao (1904) s protivnicima “Uganda plana” te je donesena odluka da je jedina domovina za Židove “Eretz Yisrael” (Palestina). Te je godine Herzl umro od srčanih tegoba, izmučen velikim naporima.

Nakon njegove smrti, cionizam se dalje razvija i uspijeva osnovati državu Izrael. Obistinile su se riječi koje je Herzl zapisao u svoj dnevnik: “Danas, ja sam samo jedan čovjek, sutra ću možda biti duhovni vođa stotine tisuća”.

Cionizam koji je nastao na emancipiranom Zapadu, imao je drukčiji tijek na istoku Europe. Tamo su mladi Židovi prihvatili cionizam ne samo kao ideju o svojoj židovskoj državi već i o svojoj emancipaciji i prekidu s ortodoksijom i pritiskom patrijarhalnih očeva i religioznih rabina. Pojava cionističkog pokreta, kojom se obnovio židovski identitet, bila je put izlaska iz krize u kojoj su se našli Židovi u sukobu raznih nacionalnih pokreta u Austro-Ugarskoj i “velikoj Mađarskoj” ili npr. u Galiciji između poljskog i ukrajinskog nacionalizma (Wistrich, 1994). Iz cionističkih klubova istočne Europe (Elon, 1971) potekli su i prvi pioniri koji su otišli u Palestinu (prva, druga i treća alija) i koji su svoje ideale o novom Židovu i novom društvu ugradili u novu državu.

Nakon I. svjetskog rata izgledi za osnivanje židovske države su se povećali. U I. svjetskom ratu židovski su se dobrovoljci borili u britanskim jedinicama. Hajim Weizmann bio je profesor biokemije u Manchesteru i svojim je otkrićem znatno pomogao pobjedi Engleza. Prema nekim pisanjima, on je na pitanje što želi kao nagradu, rekao “domovinu za moj narod”.

Godine 1917. donesena je tzv. Balfourova deklaracija u kojoj ministar vanjskih poslova Velike Britanije preko lorda Rothshilda poručuje cionističkom pokretu da je “vlada Njegova veličanstva blagonaklono promatrala uređenje nacionalne domovine židovskog naroda u Palestini te da će se nadasve založiti kako bi se olakšalo postizanje tog cilja...”

Weizmann je 1920. na cionističkom kongresu u Londonu izabran za predsjednika. Godine 1922. je Liga naroda predala Engleskoj mandat nad Pales-

tinom, a prvi britanski visoki izaslanik za Palestinu bio je Herbert Samuel. Kasnije je Britanija, zbog protesta Arapa i njihovih sukoba sa židovskim useljenicima, donekle promijenila politiku i davala koncesije Arapima. Tako je npr. u Jeruzalemu postavljen arapski gradonačelnik i zemlja se prodavala Arapima. Kako sukobi nisu prestajali, nakon generalnoga arapskog štrajka 1936. godine utemeljena je Peelova komisija koja je predložila podjelu Palestine na židovsku i arapsku državu (koja bi se ujedinila s Transjordanijom) i dio pod britanskom upravom (Jeruzalem).

To je bilo u dramatično vrijeme uspona nacizma u Europi, kada je velik broj židovskih izbjeglica nastojao doći u Palestinu (i druge zemlje). Broj Židova u Palestini se povećao u to vrijeme od 86.000 ili 11% stanovništva na 400.000 ili 30% ukupnog stanovništva.

O prijedlogu Peelove komisije raspravljao je Dvadeseti cionistički kongres 1937. godine. Tada su se pokazale sve razlike u cionističkom pokretu. Oponenti britanskom prijedlogu bili su "lijevi" i "desni" cionisti, a osobito "revizionisti", osnovani 1925. te religiozne židovske stranke.

Tu se ispoljila i razlika u shvaćanju koji bi teritorij trebala imati židovska država - onu "biblijski" obećanu zemlju ili teritorij nekadašnjega židovskog kraljevstva ili tzv. "demografski teritorij", prema realnoj situaciji i broju Židova.

Ben-Gurion, čelnik radničke stranke Mapai, uspio je donekle uvjeriti kongres da prihvaćanje prijedloga Peelove komisije znači tek prvi korak koji omogućuje kontrolu nad dijelom Palestine, imigraciju Židova, vojsku itd. Kongres je pragmatično zaključio da je, doduše, Peelov plan neprihvatljiv, ali je ovlastio Židovsku agenciju (koja je utemeljena 1929. kao institucija koja zastupa interese Židova u Palestini, a nakon osnutka Izraela, 1952, definirana je njena uloga posebnim zakonom) da pregovara o preciznim uvjetima za uspostavljanje židovske države.

Sukobi i borbe Židova i Arapa u Palestini se nastavljaju i 17. 7. 1939. britanska vlada objavljuje "Bijelu knjigu" koja ograničava doseljavanje Židova u Palestinu na 75.000 u pet godina, a kasnije samo uz pristanak Arapa. Zabranjeno je i prodavanje zemlje Židovima. U Donjem je domu engleskog parlamenta Churchill označio "Bijelu knjigu" kao "prekršaj svečane obveze".

Na cionističkoj konferenciji u New Yorku 1942, koju je vodio Ben-Gurion, donesena je Biltmorska rezolucija (prema imenu hotela u kojem se konferencija održala), uz potporu sve utjecajnijih američkih cionista i protivljenje lijevih židovskih stranaka. U rezoluciji stoji da će Palestina biti integrirana u strukture novoga demokratskog svijeta i da Arapi nemaju ulogu u određivanju budućnosti Izraela.

Zbog velike potrebe i opasnosti od nacizma za Židove u Europi, uz dozvoljeno useljavanje (aliju), nastala je i "ilegalna alija" (Alyia Bet). Do početka II. svjetskog rata organizirano je 50 brodova koji su doveli više od 20.000 ilegalnih migranata. Nakon početka rata, usprkos naporima Britanaca da spriječe useljavanje, ilegalna mig-racija se nastavila. Ustanovljen je institut "Aliya B" i tijekom rata došlo je oko 6.000 Židova, ali je otprilike njih 1.000 stradalo pri pokušaju ulaska u Palestinu. Britanci su ne samo sprječavali iskrčavanje i dolazak Židova, već su ih i "lovili" i deportirali u logore na Cipru ili natrag u Njemačku.

Dolazi i do borbe židovskih (ilegalnih) skupina protiv Britanaca. Ipak, u II. svjetskom ratu Židovi su se borili na strani Engleske. Ben-Gurion je izjavio: "Mi se u ovom ratu borimo na strani Engleske kao da ne postoji Bijela knjiga i borimo se protiv Bijele knjige kao da ne postoji rat". No, ni židovsko sudjelovanje u ratu nije promijenilo englesku politiku u Palestini. Engleska je odbila i prijedlog predsjednika Trumana da se dopusti ulazak u Palestinu 100.000 židovskih izbjeglica koji su preživjeli holokaust.

Sljedeći Morrison-Gradyev plan o Palestini, donesen u Londonu, nije zadovoljio ni Arape niti Židove. Nakon neuspjeha Londonske konferencije (1947), Britanija je odustala od problema Palestine i predala ga Ujedinjenim narodima.

Sada nastaje nova etapa u stvaranju židovske države. UN osniva posebnu komisiju za Palestinu (UNSCOP) od 11 članova. Komisija je posjetila Palestinu i predložila razgraničenje granica, Jeruzalem proglasila "internacionalnom zonom" i predložila prijelazno razdoblje od dvije godine te ekonomsku uniju židovske i arapske države. Arapski komitet je odmah odbacio diobu, a Židovi su, uz rezervu prema nekim dijelovima, prihvatili UNSCOP-ov prijedlog i 29. 11. 1947. donesena je UN rezolucija za koju su glasovala 33 člana, a 13 je bilo protiv (uz arapske zemlje, to su bili Iran, Jugoslavija i Indija). Arapska liga se ubrzo sastala u Kairu i proglasila podjelu Palestine ilegalnom.

Vojni je sukob bio na pomolu. Organiziraju se palestinske borbene jedinice i pristižu tisuće dobrovoljaca iz arapskih zemalja. Židovi pozivaju sve osobe od 17 do 25 godina da se upišu u vojsku. Britanska uprava nije mogla osigurati mir, niti su to mogli naponi UN-a, pa borbe počinju između Haganaha (židovskih obrambenih snaga) i neregularnih palestinskih snaga kojima se priključila Arapska oslobodilačka armija (borbe su se vodile od 11. 1947. do 15. 5. 1948). Tada su mnoga arapska sela napuštena i oko 150.000 Arapa se sklonilo (neki od njih u susjedne zemlje).

Židovi su tada donijeli presudnu odluku da se neovisnost Izraela ne proglasi 1. 10. 1948, kako je to predlagao UN, već 14. 5. 1948, kada je prestajao britanski mandat nad Palestinom. Datum 15. 5. 1948, kada su arapske zemlje napale Izrael, je pre-

kretnica koja označava prijelaz iz građanskog rata u rat s arapskim zemljama, u "rat za neovisnost".

Kada su Egipat, Jordan, Sirija i Irak napali Izrael, 15. 5. 1948, Ben-Gurion je u svoj dnevnik zapisao da ima 30.574 izraelska vojnika od kojih je samo 40% naoružano. Rat je završio već u siječnju 1949. porazom arapskih snaga. U ratu je 5.708 Židova izgubilo život, od toga 4.558 vojnika. Već 20 dana nakon invazije Arapa počeli su pristizati Židovi i oružje iz cijele Europe (Čehoslovačke, Poljske, Francuske, Italije, Balkana itd). Stiglo je i 2.400 dobrovoljaca, pilota, navigatora i drugih stručnjaka iz zapadne Europe, Sjeverne Amerike, Latinske Amerike i Skandinavije služiti u IDF (Israel Defense Forces) koje su službeno ustanovljene 16. 5. 1948. Židovi Izraela su uz pomoć dijaspore uspjeli obraniti svoju novu državu.

Neki smatraju da za svoju današnju državu Izrael Židovi mogu zahvaliti upravo arapskoj nepomirljivosti i odbijanju zajedničkog života. Da su Arapi prihvatili Bal-fourovu rezoluciju da se u Palestini osnuje "nacionalni dom" za židovski narod, Židovi koji su tada bili u manjini možda bi tijekom vremena bili apsorbirani u arapsko-židovsku državu, odnosno ne bi se mogli osamostaliti. Arapi nisu prihvatili ni druge prijedloge o zajedničkoj državi podijeljenoj na arapski i židovski dio, ili na kantone, niti međunarodni nadzor pojedinih dijelova (Flapan, 1987; Elon, 1971).

U vrijeme osnivanja države, u Izraelu je bilo oko 650.000 Židova. Kao posljedica sukoba i ratova, oko 600-700.000 Arapa je dobrovoljno ili pod pritiskom napustilo Palestinu. Zbog visokog fertiliteta njihov je broj u međuvremenu porastao na oko 1,300.000. Uz "svoje Arape" (kojih ima oko 16% ukupnog stanovništva Izraela) Izrael je okupacijom novih područja dobio brojno, neprijateljski raspoloženo, palestinsko stanovništvo.

Pitanje Palestinaca nije više samo pitanje Izraela, to je problem koji određuje odnose u cijeloj regiji i za koji su zainteresirane i "velike" sile, bez obzira što službeno više nema blokovskih sučeljavanja.

Migracije Židova i naseljavanje Izraela

Za Izrael je useljavanje Židova bilo i pitanje opstanka, ono je osiguravalo razvoj zemlje, demografsku "ravnotežu" i središnju ulogu Izraela u židovskom svijetu. Cionistički cilj - da Izrael sakupi Židove iz dijaspore - je ostvaren. Populacija Židova u Izraelu stalno se povećava, a u dijaspori smanjuje. No, razvoj Izraela i novog identiteta Židova u njemu postavlja i pitanje odnosa s dijasporom, pitanje središta i periferije. Dijaspore danas nema bitna utjecaja na političke događaje u Izraelu i

proces rata i mira s Palestincima, ali se svaki događaj u Izraelu odražava na dijasporu i položaj Židova u njoj. Stvaranje države Izrael potaknulo je nove migracije ali i stvorilo nove izbjeglice - Palestince i Židove iz arapskih zemalja sjeverne Afrike.

Migracije Židova uvijek su bile vrlo intenzivne. Izračunato je da je u vremenu od oko jednog stoljeća, od 1881. do 1995, preko 8 milijuna Židova promijenilo borište. U odnosu na ukupnu židovsku populaciju to je vrlo velika mobilnost. Židovska populacija je 1880. imala 7,5 milijuna, maksimalan broj od 16,5 milijuna zabilježen je 1939. godine (pred holokaust u kojem je ubijeno oko 6 milijuna Židova), a danas se računa da ima oko 13 milijuna Židova u svijetu (Della Pergola, 1996).

Židovi su razasuti u oko 120 zemalja svijeta, ali njih 83% živi u nekoliko zemalja: SAD-u (oko 5.800.000), Izraelu (oko 4.400.000) i zemljama bivšeg SSSR-a, od kojih najviše Židova imaju Rusija (oko 600.000) i Ukrajina (oko 440.000). U Francuskoj ima 600.000, Kanadi 360.000, Velikoj Britaniji 330.000, Argentini 250.000, a u Brazilu, Australiji i Južnoj Africi po 100.000. U ostalim zemljama nalazi se manji broj Židova; u 74 zemlje njihov broj je iznad 100. Migracije i dalje traju i broj Židova u pojedinim zemljama se mijenja.

Izračunato je da je između 1882. i 1948. u Izrael došlo oko 550.000 Židova u šest velikih alija, a nakon 1948. još oko 2,5 milijuna.

Prve tri alije bile su "formativne". Useljenici su bili pretežno iz istočno-euroopskih zemalja (oko 100.000). Stvorili su židovsku zajednicu "Yishuv",³ koja je organizirala prve kibuce i mošavime i utemeljila novi grad Tel Aviv.

Migracije u Izrael se međusobno razlikuju i Della Pergola (1996) ih dijeli na četiri tipa, karakteristična za pojedine zemlje:

a) prijenos (prebacivanje) gotovo cjelokupne židovske zajednice u Izrael (nakon 1948. godine) kao što je to bio slučaj sa zajednicom Židova u Iraku, Jemenu, Bugarskoj i nekim zemljama Bliskog istoka.⁴

3 Yishuv (Jišuv) je naziv za židovsku zajednicu u Palestini prije proglašenja države Izrael. Prije dolaska "olim" Židovskih useljenika iz istočne Europe u Izrael, u Jeruzalemu je već postojala stara zajednica - stari Yishuv sastavljena od Židova koji su došli iz religioznih razloga u Palestinu. Godine 1890. u Jeruzalemu je bilo 25.000 Židova na 40.000 stanovnika. Između staroga (ortodoksnog) Yishuva i novoga, pretežno socijalistički orijentiranog Yishuva, postojala su i nerazumijevanja i nesuglasice.

4 Akcijama "Ezra" i "Nehemija" dovedeno je između 1948. i 1951 u Izrael 130.000 Židova iz Iraka. Godine 1950, akcijom "Čarobni tepih", spašena je gotovo cijela jemenska židovska zajednica (oko 50.000). Akcijom "Mojsije" između 1984. i 1985, došlo je u Izrael 7.000 etiopskih Židova, a akcijom "Solomon" 1991. prebačeno je 14.300 Židova iz Etiopije u Izrael. Organizirane su i akcije spašavanja Židova iz Sarajeva i drugih gradova BiH u ratu 1992.

b) ekstremne fluktuacije u migracijama, od gotovo nikakvih dolazaka do masovnih migracija, ovisno o političkim prilikama i mogućnostima odlaska iz tih zemalja. Kao primjer mogu se uzeti zemlje Magreba, Etiopija i Rusija, te neke druge istočne zemlje.

c) fluktuacije u migracijama koje su odgovor na ekonomske ili političke krize na lokalnoj razini, npr. u zemljama Latinske Amerike i Južne Afrike, a djelomično i Argentine.

d) uglavnom mala migracija iz nekih zemalja u određenom se razdoblju povećava, kao npr. migracija 1967 (nakon "šestodnevog rata") iz zapadnih zemalja i Sjeverne Amerike (SAD).

Većina židovskih migracija bile su prisilne migracije, bjezanje od progona i pogroma. To se osobito odnosi na veliki val istočnoeuropskih židovskih izbjeglica pred pogromima i revolucionarnim i ratnim zbivanjima. Od 1881. do 1918. migriralo je oko 2,4 milijuna istočnoeuropskih Židova koji su bježali na zapad, najviše u SAD (85%). Između dvaju svjetskih ratova oko 30% Židova odlazi u Palestinu (cionistički pokret), u SAD oko 40% te Latinsku Ameriku i druge zapadne zemlje oko 30%. Između 1919. i 1948. migriralo je 1,6 milijuna Židova. Nakon 1948. većina je migracija Židova usmjerena u Izrael.⁵

Za imigrante u Izrael je svojstveno da se najčešće radi o migracijama cijelih obitelji što znači trajniji ostanak u zemlji. Dio migranata nema više mogućnost povratka u zemlju iz koje su došli, osobito ako su migrirali zbog progona i diskriminacije (Schmelz, 1993). Ipak, postoji i emigracija iz Izraela (*jeridah*), koja je najčešće povratna migracija izraelskih useljenika u zemlju porijekla nakon nekoliko godina boravka i znatno je manjeg obujma nego imigracija. Računa se da je od 1973. otišlo oko 338.000 Židova iz Izraela. Organizirani su programi poticanja njihove ponovne migracije u Izrael.

U vrijeme dolaska prvih alija, krajem 19. i početkom 20. stoljeća, Palestina je bila slabo naseljena, a većina zemlje pripadala je feudalnim gospodarima koji nisu živjeli u Palestini ali su prodavali zemlju. Dio zemlje bio je pokriven močvarama (*aradi muat* - mrtva zemlja) što je pogodovalo naseljenicima koji su je mogli dobiti od vlade. Prva su poljoprivredna dobra osnovana uz pomoć baruna Rothshilda i na

⁵ Tako je od 1948. do 1960. migriralo oko 1,3 milijuna Židova, najviše između 1948. i 1951. kada u Izrael dolaze Židovi koji su preživjeli logore i II. svjetski rat, ali i izbjeglice iz arapskih zemalja zbog izraelsko-arapskih ratova. I u "mirnodopsko doba" se nastavljaju migracije Židova tako da je od 1961. do 1988. migriralo daljnjih 1,5 milijuna Židova, sa znatnim ulaskom u Izrael. Nakon "perestrojke" 1989. počinju intenzivne migracije Židova iz zemalja bivšeg SSSR-a i do 1995. godine migriralo je 1,1 milijun Židova od čega preko polovica u Izrael. Najveće migracije u Izrael bile su između 1989. i 1992.

njima su, uz Židove, radili i arapski stanovnici. Druga alija, koja je došla 1905. iz Rusije, nakon pogroma i revolucije, sebe naziva *haluc* (*Chalutz*), što bi odgovaralo nazivu američkih pionira. Oni su sami obrađivali zemlju i utemeljili mnoge kibuce. Taj pokret, "avoda ivrit" (židovski rad), odbacio je najamni rad, pa tako i arapske radnike, što je dovelo do razdvajanja zajednica, a kasnije i do sukoba.

Prva alija (1882-1903) je imala oko 25.000 (mladih) ruskih useljenika (*biluhim*). Naselila se u Jeruzalemu i Jaffi, ali mladi kasnije odlaze dalje i osnivaju nova poljoprivredna naselja. Tada dolaze i Židovi iz Jemena. Druga alija (1903-1914) od oko 35.000 Židova dovela je mnoge mlade ljude, ideološki vezane uz socijalizam, čiji je cilj bio rad na zemlji (poljoprivreda). U toj aliji su došli mnogi utemeljitelji i vođe države Izrael, npr. Ben-Gurion. Oni su utemeljili mnoge kibuce i organizaciju "Hašomer", koja je štitila nova naselja. U toj je aliji bilo i nešto predstavnika tzv. srednje klase koja se naselila u Tel Avivu i dijelu Haife. Utemeljili su prve tvornice, visoke škole i druge institucije.

Treća alija, pristigla nakon I. svjetskog rata, našla se u posve novim prilikama. Otomanska uprava Palestine zamijenjena je britanskom. Godine 1920. dolazi oko 8.000 useljenika, većinom mladih ljudi iz istočne Europe, (dijelom) vezanih uz revoluciju, koji osnivaju sindikat ("Histadut").

Nakon 1924. nastaju promjene u karakteru useljenika. Dok su useljenici u prvim alijama dolazili pretežno zbog ideoloških (cionističkih) razloga, mnogi su sada došli u Izrael jer nisu mogli migrirati u SAD i druge zemlje koje su ograničile ulazak. Takva je bila četvrta alija (1924-1926), koja je dovela 60.000 doseljenika pretežno iz Poljske, s cijelim obiteljima i kapitalom. Naselili su se u gradovima i u kratku razdoblju pretvorili Tel Aviv u trgovački grad. Njihovo odbacivanje "pionirskog života" razočaralo je utemeljitelje Izraela.

Peta alija je nastala nakon Hitlerova dolaska na vlast u Njemačkoj 1933. Do kraja tridesetih godina u Izrael je došlo oko 250.000 Židova, većinom iz Poljske, ali i oko 25% iz Njemačke i središnje Europe. Zbog toga se ta alija naziva "Njemačkom alijom". Oni su osnovali filharmoniju, mnoge institucije, otvorili kavane i dali njemački ugođaj gradovima. Šesta alija (1939-1948) dovela je 153.000 migranata.

Nakon Prvoga svjetskog rata naglo se razvio cionistički pokret i povećale nade u židovsku državu. U mnogim zemljama, pa i našoj, osnivaju se mnoge cionističke organizacije, osobito omladinske. Omladinci se pripremaju za odlazak u Palestinu, a preko Narodnog fonda sakupljaju se sredstva za kupnju zemlje, osnivanje i opremanje kibuca, gradnju cesta i ostale infrastrukture, bolnica, škola i drugih institucija.

Narodni fond "Keren Kayemet le Yisrael" utemeljila je Svjetska cionistička organizacija 1901. na prijedlog njemačkog matematičara Hermana Shapira koji je kao temelj uzeo židovsku tradiciju. U vrijeme stare židovske države svake 50, "jubilarne godine" (tj. 7x7 "šabatnih" godina), morali su se oprostiti dugovi i osloboditi robovi, a zemlja se trebala vratiti prvotnim vlasnicima bez naknade. Tako se i sakupljenim sredstvima Narodnog fonda kupovala zemlja za useljenike u Palestini i davala im na obradu i uživanje na vrijeme od 49 godina. Zemlja se nije smjela otuđiti, prodati, ni uništiti, samo se smjela koristiti. I danas postoji Narodni fond u mnogim zemljama u kojima se najčešće osigurava kupnja sadnica za Izrael.

Može se kazati da je zemlja u Palestini (današnjem Izraelu) kupljena i izgrađena naporima cijele dijaspe, pa tako i prilozima iz Hrvatske. Mnogi od onih koji su davali priloge nisu dočekali da se usele u Izrael (zbog holokausta), ali njihov trud nije bio uzaludan. Velikim radom i naporima, uz stalne ratove i nove useljenike, stanovnici Izraela izgradili su svoju državu ali i svoj novi, izraelski identitet. Identitet Židova u Izraelu se poistovjećuje s nacionalnim, s državom Izrael.

Stvaranje nove židovske zajednice, Jišuve, u Palestini je dovelo do njena odvajanja od židovske dijaspe i otvaranja prema svijetu. Od početka se izbjegavao naziv "Židov" i prihvatio naziv "Hebrej". Sve su institucije imale naziv "hebrejski" (sindikati, sveučilište, Tel Aviv je bio "prvi hebrejski grad" itd). Osobito se poticalo učenje i govorenje hebrejskog jezika koji se tako razvio iz jezika molitve i studija svetih knjiga u moderan govorni jezik.⁶ Jidiš, jezik što su ga govorili istočnoeuropski Židovi, nastojao se zaboraviti i iskorišten iz uporabe. Hebrejski je jezik omogućio da se u državi nastaloj imigracijama iz oko 120 različitih zemalja osigura jedinstvo i međusobna komunikacija. Prilikom dolaska useljenici idu u besplatne škole, ulpane, a u akciju učenja jezika uključuju se i dobrovoljačke i druge organizacije.

Novе velike alije etiopskih i ruskih (iz bivšeg SSSR-a) Židova imaju poteškoće u učenju hebrejskog jezika. Za etiopske Židove postoje poteškoće jer za mnoge od njih pisanje na hebrejskom predstavlja ujedno i opismenjavanje. Ruski su Židovi osnovali svoje političke stranke, organizacije, radio i televiziju, novine i časopise na ruskom jeziku i samo dio njih zna hebrejski. Godine 1994. je 30% svih useljenika koji su došli nakon stvaranja države Izrael bilo porijeklom iz SSSR-a. Osnovna prepreka

6 Prije (oko) 100 godina osnovan je Hebrew Language Committee, koji je bio prethodnik Academy of Hebrew Language. Danas je rad Akademije usredotočen na tri velika područja: stara hebrejska literatura (200. pr. n. e. - 1050 n. e.), moderna hebrejska literatura (1750-1945) i sjevernoafrička literatura (1391-1980). Broj riječi u analiziranim tekstovima prelazi 14 milijuna. Radi se na Povijesnom rječniku hebrejskog jezika. Stvara se baza podataka (na CD-u). Postoje posebni komiteti za pojedina nova područja znanosti (npr. računalna, banaka, prava, novih tehnologija itd.) koji stvaraju nove hebrejske riječi (jer takve riječi nisu poznate u starome hebrejskom jeziku).

njihovoj brzjoj integraciji je nepoznavanje hebrejskog jezika i, prema najnovijoj anketi (Al-Haj, 1997), 26,2% čita, 24,3% piše, 39,5% govori i 46,2% ruskih useljenika razumije razgovor na hebrejskom.

Dvije velike zajednice novih useljenika, etiopska i iz zemalja SSSR-a, koje još nisu potpuno integrirane u izraelsko društvo, veoma su utjecajne u političkom životu (npr. utjecale su na promjene nakon izbora u Izraelu 1996). Sada se postavlja pitanje nove politike prema useljenicima, ne više politike *melting pota* i stvaranja jedinstvenog izrealskog identiteta, već nove politike (još uvijek integracijske) multi-kulturnog društva pod nazivom "vrt mnogih cvjetova".

Proglašenje židovske države, Izraela, odmah je izazvalo veliki odjek u židovskom svijetu. Već u srpnju 1948. došlo je 17.000 Židova (tri puta više nego u svibnju) i takva se dinamika ulaska (10-30.000 mjesečno) nastavila sve do 1951. Taj su useljenički val sačinjavali europski Židovi koji su preživjeli holokaust i spasili se iz koncentracijskih logora te židovske izbjeglice bez doma (bez mogućnosti povratka). Već krajem 1951. populacija u Izraelu se udvostručila (Berthomiere, 1996). Osim europskih Židova, tada dolaze i Židovi iz zajednica Iraka (130.000) i Jemena (50.000), koje su gotovo cijele spašene posebnim akcijama.

Nakon toga, 1952-1953, dolazak Židova u Izrael se smanjuje. Pojavljuje se i emigracija tako da je migracijski saldo (54.000 dolazaka i 32.000 odlazaka) bio svega 21.000 osoba. Ta se promjena tumači završetkom evakuacije iz koncentracijskih logora,⁷ mogućnostima migracije u druge zemlje i poteškoćama mlade države da apsorbira tako masivnu imigraciju.⁸

Događaji u sjevernoj Africi u vrijeme dekolonizacije i stvaranja nacionalnih država izazvali su novu migraciju Židova u Izrael. Židovi su u državama sjeverne Afrike imali mnoge i ugledne zajednice i bili su tamo naseljeni tisuću i više godina. U nekim su zemljama imali status zaštićene manjine (*dimmi*) koja je mogla imati svoju

7 U Njemačkoj je između 1946. i 1948. oko 200.000 Židova čekalo u izbjegličkim logorima u Berlinu, Landbergu, Frankfurtu i Bergen-Belsenu da napusti Njemačku, koju su smatrali krivcem za njihova stradanja. To su bili Židovi koji su preživjeli koncentracijske logore i poljski Židovi koji su se spasili u SSSR-u. Tek nakon osnutka države Izrael i dozvole SAD-a i nekih drugih zemalja, oni se uz pomoć JOINT-a i drugih židovskih i svjetskih humanitarnih organizacija raselejuju. U Njemačkoj je ostao samo mali broj onih koji su bili preslabi da je napuste ili su u međuvremenu počeli stvarati svoju egzistenciju (oko 15.000). Može se kazati da je velika zajednica njemačkih Židova (procjene su od 500-600.000) nestala u vrijeme nacizma. Oko 250.000 Židova je napustilo Njemačku između 1933. i 1938. (dio je došao u Palestinu) a oko 160-180.000 je ubijeno ili umrlo od posljedica progona. Tek u posljednje vrijeme, imigracijom Židova iz zemalja bivšeg SSSR-a (63.000), židovska zajednica u Njemačkoj se oporavila, ali se susreće s drugim problemima - integracijom novopridošlih Židova.

8 Prvi useljenici, oko 140.000 u 1948. i 1949 (Feuillie, 1953) smješteni su u napuštene stanove, u kojima su ranije živjeli Arapi u Jaffi, Lodu, Haifi, Akku i Jeruzalemu. Novi useljenici između 1949. i 1951. smješteni su dijelom u novosagrađene objekte (78.000) ili u tranzitne kampove "Ma' abaroth". Više od 120 takvih kampova je organizirano na periferiji gradova za koje je planiran razvoj.

vjeru i organizaciju. No, odnos prema njima se promijenio, porastao je antisemitizam, proganjanje i iseljavanje Židova.

Neprijateljski odnos prema Židovima ne postoji samo u arapskim zemljama Srednjeg istoka nego i u drugim muslimanskim zemljama, od Magreba preko Sudana do Irana, Pakistana i Malezije. Sada više nema razlike između antiseminizma i anticionizma, između Židova i njihove države. Od prijašnje netrpeljivosti nastao je militantni i "letalni" antisemitizam, stvara se ogromna količina propagande i antisemitske literature.

Od osnutka države Izrael (1948) do kraja 1949. došlo je samo 47.000 Židova iz tih zemalja, ali se migracija povećavala pedesetih i šezdesetih godina. Tako je 27.000 Židova iz Tunisa (manji dio populacije) i 197.000 iz Maroka došlo u Izrael između 1952. i 1964. Kada je Maroko ograničio emigraciju Židova, dolazi do ilegalne alije. No, nakon što se potopio brod Egoz (1961) s izbjeglicama, postignut je sporazum i migracija iz Maroka se nastavila. Židovi iz Alžira, koji su prema zakonu (Crémieux) iz 1870. bili francuski državljani, odlučili su se za odlazak u Francusku, a to je učinila i većina Židova iz Tunisa. U Izrael je u vrijeme Sueske krize došlo 12.000 egipatskih Židova.⁹ Migrirali su iz Mađarske, Poljske i Rumunjske.

Počinju migracije i iz nekih europskih zemalja (npr. Poljske i Mađarske) nakon što su malo popustile restrikcije odlazaka (stiglo je oko 40.000 Židova). Sve su veće migracije u Izrael iz tada komunističkih zemalja istočne Europe, tzv. "tihih Židova" (Berthomiere, 1996). Tako je između 1961. i 1980. došlo 105.000 Židova iz Rumunjske i oko 267.000 "Refuznika" iz SSSR-a koji su uspjeli otići pod pritiskom židovske dijaspore (parola "Dozvoli mom narodu da ode"). Među njima je došao i Nathan Charansky koji je u Izraelu utemeljio "Forum cionista sovjetskih Židova" i rusku stranku "Israel BaAliyah", te nakon uspjeha na izborima 1996. postao ministar industrije.

Osamdesetih godina dolazak u Izrael je zbog ekonomske krize bio vrlo malen, ali početkom devedesetih dolazi do dramatičnog obrata i naglo se povećava imigracija iz bivšeg SSSR-a. Sada slika nalikuje na onu između 1948. i 1951, iz razdoblja masovnih migracija. Između 1989. i 1995. u Izrael je migriralo 1,5 milijuna osoba iz bivšeg SSSR-a, od toga oko 600.000 Židova sa članovima obitelji koji nisu Židovi. Borba za pravo Židova za slobodno napuštanje SSSR-a trajala je skoro dva desetljeća. Postojala su razdoblja kada bi se dozvolio odlazak nekolicine, ali bi se zatim opet

⁹ Oko 17.500 Židova iz Egipta koji su između 1952. i 1960. migrirali u Izrael bilo je vrlo heterogenog sastava (Sanua, 1996): Židova koji su govorili arapski, scfardskih Židova europskog porijekla koji su govorili ladino, grupe askenaških Židova koji su došli nakon pogroma u Rusiji i grupe Karaita (Židova koji su se odvojili još u Babilonskoj dijaspori i nisu priznavali učenje Talmuda /rabine/ već samo Bibliju /Toru/).

zabranio. Kada je 1989. započeo kolaps SSSR-a, pristigla je masovna alija, tako da je u 1990. došlo 200.000 Židova, a 1992. - 150.000. Od tada se dolasci smanjuju na 60-70.000 godišnje. Gotovo svi dolaze u Izrael (samo oko 50.000 se uselilo u Njemačku), jer je onemogućeno naseljavanje ruskih Židova u treće zemlje (SAD), čak i s izraelskom putovnicom. Ova je alija karakteristična po vrlo visokoj obrazovnoj razini useljenika i po useljavanju sve većeg broja starih osoba, što utječe i na promjenu demografske slike židovske populacije u Izraelu.

Između židovske populacije u Izraelu (oko 29% ukupne židovske populacije) i populacije u dijaspori postoje znatne razlike. Populacija Židova u Izraelu se povećava, a ona u dijaspori smanjuje. To nije posljedica samo migracija u Izrael, već i promjena u strukturi populacije. Dok je fertilitet židovskih žena u dijaspori nizak (procjenjuje se na 1,5 djeteta po ženi), u Izraelu je u prosjeku 2,8 djeteta po ženi europskoga (aškenaškog) i 3,8 djeteta po ženi afričkoga (sefardskog) porijekla. Te su razlike u fertilitetu, a time i brojnosti članova obitelji, ranije bile mnogo veće, ali se vremenom smanjuju, osobito u naraštajima rođenim u Izraelu (*sabre*). U Izraelu se povećao udio osoba starijih od 65 godina (Habib i Tamir, 1992) na 10%, ali je udio starijih osoba u populaciji dijaspore u prosjeku preko 20%, a u nekim malim, holokaustom desetkovanim zajednicama (kao što je i naša), i znatno viši. Dok su u prethodnim useljeničkim "valovima", između 1948. i 1980, useljenici bili pretežno mlade životne dobi, oni koji dolaze nakon 1989. u prosjeku su stariji od izraelske populacije. Udio djece do 14 godina starosti bio je 1991. 31%, a mladeži od 15-24 godine 17,5%. Postotak oženjenih muškaraca u Izraelu je 79%, a udanih žena 83% (starosti 25-44 godine). Očekivana duljina života u Izraelu je među najvišima u svijetu: 78,9 godina za žene i 75,3 godine za muškarce.¹⁰

Doseljenici iz Etiopije (Falahi) se razlikuju po tome što su u prosjeku mlade životne dobi. Imaju veći udio djece, a osoba starijih od 65 godina samo je oko 5%, pri čemu su, za razliku od drugih populacija, brojniji muškarci od žena.

Prilike nakon useljavanja u Izrael

Godine 1950. izglasan je u Knesetu (izraelskom parlamentu) Zakon o povratku (Hok hashvut) koji omogućava svim Židovima, djeci i unucima Židova i njihovim obiteljima (bili oni Židovi ili ne) da dođu u Izrael i dobiju židovsko državljanstvo.

¹⁰ U tom se pogledu Izrael razlikuje od drugih zapadnih zemalja gdje je veća razlika između očekivane duljine života muškaraca i žena. To je stoga što manje muškaraca u Izraelu obolijeva od srčanih bolesti i ciroze jetre, no više je cerebrovaskularnih oboljenja u žena.

Prema Zakonu o ulasku, koji regulira ulazak i položaj ne-židovskih imigranata, prema kriteriju "ujedinjenja obitelji", moguć je i naknadan dolazak članova obitelji koji nisu Židovi. To se osobito odnosi na tzv. "Falash Mura", etiopske Židove prešle na kršćanstvo. Oni su zapravo potomci "Beta Izraela" (kako se naziva etiopska židovska zajednica) koji se useljavaju i priključuju svojim židovskim članovima obitelji u Izraelu. Ukupno je danas u Izraelu oko 58.000 etiopskih Židova od kojih je oko 10.500 u Izraelu rođeno.

Osim useljenika židovskog porijekla ili njihovih srodnika, postoji i "radna imigracija". Ima oko 100.000 legalnih radnika i oko 30-40.000 ilegalnih. Radi se o radnicima i onima koji su došli "kao turisti" iz: Rumunjske, afričkih zemalja (Gane, Nigerije, Sijera Leone), Južne Amerike (Kolumbije) i Azije (Filipina i Indije), a u posljednje vrijeme iz Egipta, Jordana i Turske. Do porasta broja stranih radnika došlo je nakon restrikcije ulaska Palestinaca zbog sigurnosnih razloga i potreba za radnom snagom u poljoprivredi i građevinarstvu, ali također i u njezi starijih osoba (npr. postoje agencije koje za to angažiraju djevojke s Filipina).

Prelazak na židovsku vjeru (konverzija) članova obitelji koji nisu Židovi (majka im nije Židovka) prema zakonima *halahe* ovisan je o ortodoksnome rabinskom sudu i vrlo se sporo rješava. Prema nekim izvorima, ima oko 200.000 zahtjeva koji čekaju na rješavanje.

U Izraelu nema civilnog braka, nema rastave brakova bez posebne procedure u kojoj muž mora dati pismeni pristanak (*get*). Rastava se ne može dobiti samo na zahtjev žene, a ako se ona ipak rastane (bez dozvole muža i suda) postaje ostavljena žena (*agunah*) i ne može se više udati. Djeca koju bi imala iz drugoga (nepriзнatog) braka 10 naraštaja ne mogu stupati u brak sa Židovima. Postoje tisuće *agunah* i još više njihove djece, te su židovske ženske organizacije pokrenle veliku akciju u Izraelu i dijaspori da se pitanje rastave brakova riješi, ali u okvirima židovskih zakona (*halahe*).

Postoje napetosti, pa i sukobi, u Izraelu između ortodoksnih Židova i onih koji to nisu, a osobito je pitanje braka i obitelji osjetljivo jer je pod nadležnošću ortodoksnih Židova. Do takve je situacije došlo jer je prilikom stvaranja izraelske države Ben-Gurion pozvao necionističke lidere ortodoksnih organizacija (Agudat) da se pred UN-om ne protive stvaranju države Izrael i ponudio im ulazak u vladu i preuzimanje pitanja bračnog prava. Druga koncesija dana je ortodoksima zakonom o obrazovanju kada je omogućeno osnivanje vjerskih škola (izvan školskog sustava). Neki optužuju ultraortodoksne rabine i njihove škole (učenike) za nedavno ubojstvo Rabina u Izraelu (ubio ga je židovski fanatik).

Na taj način i danas ortodokсни Židovi, iako tvore manjinu u populaciji, imaju važnu ulogu u socijalnom i političkom životu zemlje. U vladi su njihove stranke, iako

s malim brojem zastupnika, presudne u stvaranju koalicija i stoga im je osiguran utjecaj.

U Izraelu je u njegovu početku prevladavalo sekularno društvo i ortodokсни Židovi su imali malen utjecaj, osobito na život u kibucima. Židovi su proglasili subotu neradnim danom (prema židovskoj tradiciji) i slavili židovske praznike. Nakon ratova i u krizama obično se povećava utjecaj ortodoksnih Židova, a i sada sudjeluju u mirovnim procesima s Palestincima i prilikom osnivanja novih naselja.

Između poštivanja židovskih zakona u dijaspori, gdje ima mnogo mješovitih brakova i različitih židovskih zajednica (ortodoksnih, konzervativnih, liberalnih, reformiranih itd.) i pridržavanja zakona u Izraelu postoje razlike i događa se da ortodokсни rabinski sud npr. ne prizna konverzije (prelaske na židovsku vjeru) ili druge odluke reformiranih rabina u dijaspori.

Osnutak Izraela omogućio je dolazak Židova iz preko 100 zemalja svijeta. Ulazak tako velikog broja židovskih useljenika iz stotinjak zemalja u kratku vremenu imao je znatne posljedice na izraelsko društvo u demografskome, socijalnom i ekonomskom pogledu (Ben-Porath, 1986). I danas u izraelskom društvu postoje etničke, ideološke i socijalne razlike koje zasada ne ugrožavaju njegovo jedinstvo.

Ipak, bilo je razdoblja kada bi se Izrael "podijelio". Najizrazitiji primjer podjele je onaj iz 1982. godine kada je Izrael (pod izlikom sigurnosnih razloga) napao južni Libanon, gdje su Palestinci bili u izbjeglištvu i kada je došlo do masakra u izbjegličkim kampovima u kojima su stradala palestinska djeca (od libanonske falange). Protestiralo je oko 400.000 demonstranata, a preživjeli zatočenici iz Varšavskog geta i nacističkih logora su čak štrajkali glađu. Begin (uvijek oponent Ben-Gurionovoj politici), tadašnji šef države, bio je prisiljen osnovati komisije za ispitivanje nemilih događaja. U svjetskoj javnosti nizale su se osude, čak i onih koji su bili protiv antisemitizma, pojačali su se incidenti i napadi na Židove u dijaspori. I za opravdanje tog rata, koji se vodio izvan granica Izraela i nije bio "obrambeni rat", potegnuti su stari argumenti o holokaustu i arapskoj suradnji tijekom rata s nacistima te se pokušalo Palestine izjednačiti s njima. No, mnogi su Židovi odbili takvu usporedbu i izjavili da su ih patnje palestinske djece podsjetile na patnje židovske djece pod nacizmom.

I danas u Izraelu postoje velike razlike u odnosu na pitanje mira s Palestincima, napuštanje okupiranih teritorija, gradnju novih naselja, djelovanje u Libanonu, kao i mnogih drugih pitanja unutarnje i vanjske politike.

O potrebi i prihvatu novih useljenika u Izrael obično je postojalo jedinstvo, ali su se vodile rasprave o tome treba li i nadalje tako "široki" zakon kao što je "zakon o povratku". Tijekom vremena mijenjala se i politika "apsorpcije" (*klita*) novih useljenika (*olim*).

Berthomiere (1996) razlikuje nekoliko etapa, ili "politika", prema useljencima:

U prvoj etapi dolaska u Izrael radilo se o hitnom razmještanju izbjeglica iz dijaspore (Galiota), nazvanoj "Kibboutz Galouyoth" (Kibuc Galiot). Nakon toga slijedila je politika integracije i nacionalne identifikacije "Mizzug Galouyoth" (Mizug Galiot ili "fuzija" izbjeglica). Nisu se svi useljenici jednako prilagođavali niti imali jednake uvjete. Tako je krajem pedesetih godina došlo do velikih napetosti u zajednici zbog poteškoća u socijalnoj integraciji orijentalnih Židova (Mizrahim) koji su bili naseljivani na periferiji velikih gradova, u zonama razvoja ili su radili slabo plaćene poslove koji nisu omogućavali društveni uspon. Zbog toga je 1959. u Haifi, u njihovoj četvrti Vadi Salib, došlo do prvog revolta protiv "aškenaškog establišmenta".

Neki smatraju da najveće "etničke" razlike u Izraelu postoje između aškenaških i sefardskih Židova: kulturne, socio-ekonomske, prema geografskom porijeklu, prema edukaciji, veličini obitelji, političkim stavovima (podupiru "desne" stranke), položaju u društvu i mogućnostima za razvoj, odnosu prema religiji (imaju odvojene rabine) itd. Aškenazi uglavnom predstavljaju srednju i višu "klasu", a sefardi su uglavnom radnici. Njihov se udio u populaciji polako, ali stalno povećava: 1961. 44%, 1972. 50% i 1988. 52%.

Naraštaji Židova rođeni u Izraelu (Sabra) postupno smanjuju te razlike, osobito u edukaciji, veličini obitelji i napredovanju, a postoje i brakovi između aškenaza i sefarda. Dolazak tako velike skupine aškenaških Židova iz SSSR-a, koji kao novi useljenici imaju mnoge pogodnosti (dobivanje potpore, stanova, zajmova, posla itd.) poremetilo je uspostavljenu ravnotežu.

Godine 1954. bila je proklamirana "Operacija: bitka za selo" u kojoj su novi doseljenici smješteni u zone razvoja. Između 1948. i 1957. utemeljeno je preko 400 sela, pretežno kibuca i mošavima,¹¹ a ruralna populacija se povećala od 110.000 na 387.000 osoba. Svaka nova skupina pojačavala je već uspostavljenu strukturu i stvarala nova naselja na periferiji postojećih. Tako se postupno naseljavao izraelski teritorij, što je kasnije omogućilo i stvaranje dinamične izraelske industrije uz pomoć dijaspore, čije se donacije procjenjuju na 60-100 milijuna dolara u prvih 10 godina postojanja Izraela.

11 Za razliku od kibuca, zajednice u kojoj su svi članovi jednaki. u mošavima postoje vlasništva farmi i domaćinstva kao dio zajednice koja brine o nabavkama, tržištu itd. Najbitnija je razlika u tome što je u mošavima očuvana obitelj kao temeljna jedinica (Bensimon i Errera, 1989), dok se u kibucima djeca odgajaju zajednički (a i to se u posljednje vrijeme mijenja). Godine 1995. u kibucima je živjelo 128.800, a u mošavimima 176.400 stanovnika.

Politika naseljavanja zemlje i razvoja poljoprivrede i sela nije privukla Židove iz razvijenih zapadnih zemalja te je zbog toga migracija iz tih zemalja bila mala: između 1952. i 1964. u Izrael je došlo 2.850 francuskih, 2.700 engleskih, 8.000 argentinških, 3.650 američkih i 500 kanadskih Židova.

Prema analizi Della Pergole (1996) za razdoblje 1961-1986, socioekonomski pokazatelji pozitivnog utjecaja masovnih migracija su bili: početak gradnje novih stanova, amelioracija postojećih stanova, porast industrijske potrošnje, inovacijske tehnike, povišenje životnog standarda (plaća, konzumacije itd.). Negativne posljedice imigracije su inflacija i nezaposlenost uz socijalne razlike i devijacije (porast kriminala) te povećanje odlazaka (*jeridah*) iz Izraela.

Najveće su razlike u Izraelu između Židova i Arapa. Arapi sačinjavaju oko 16% ukupne populacije Izraela (bez Palestinaca u istočnom Jeruzalemu i okupiranih područja). Većina izraelskih Arapa (85%) živi u naseljima s arapskim stanovništvom, a samo 15% u naseljima gdje su i Židovi, ali u posebnim četvrtima. Arapi se nalaze na dnu socijalne ljestvice i nisu potpuno integrirani u tržište rada. Stalni sukobi sa Židovima i vezivanje Palestinaca uz arapski svijet doprinosi njihovu daljnjem marginaliziranju. Veliki dio židovske populacije smatra ih prijetnjom izraelskoj državi. Palestinci (Arapci) smatraju dolazak velikog broja useljenika iz SSSR-a prijetnjom jer strahuju od širenja i izgradnje novih naselja, ali i od gubitka radnih mjesta.

Cionistički pokret u Hrvatskoj

Židovi u Hrvatskoj su se od samog početka uključili u svjetski cionistički pokret. Cionistički pokret je bio veoma razvijen u Hrvatskoj, osobito nakon I. svjetskog rata, kada se utemeljuje (1919) Savez cionista Jugoslavije sa sjedištem u Zagrebu.

Osnovna cionistička organizacija bila je mjesna zajednica koja je morala imati najmanje 10 članova. Blagajnik mjesne zajednice bio je i povjerenik za Židovski narodni fond. Predstavništvo Saveza cionista bilo je Savezno vijeće, a njegova "egzekutiva" je bio Zemaljski odbor.

Savez cionista bio je dio Saveza židovskih općina Kraljevine SHS čije je sjedište bilo u Beogradu (*Jevrejski almanah*, 1928/1929) u kojem su bile i druge organizacije:

Savez rabina Kraljevine SHS (Beograd), Savez jevrejskih veroispovednih opština Kraljevine SHS (Beograd), Udruženje ortodoksnih jevrejskih veroispovednih opština (Senta), Savez cionista u Kraljevini SHS (Zagreb), Hapoel Hacair Jugo-

slavije (Zagreb), Savez židovskih omladinskih udruženja Kraljevine SHS (Zagreb) i Okrug Svjetskog saveza gombalačkih i športskih društava "Makabi" (Zagreb).

Savez cionista Kraljevine SHS imao je sljedeću organizaciju:

Savezni odbor: počasni predsjednik dr. Hugo Spitzer (Osijek), predsjednik dr. David Alkalay (Beograd), potpredsjednici: nadrabini dr. Moric Levi (Sarajevo), dr. Fridrik Pops (Beograd) i dr. Julije Dohany (Novi Sad). Članovi odbora i njihovi zamjenici dolazili su iz raznih židovskih općina. Članovi odbora iz Hrvatske su bili iz židovskih općina Zagreba, Osijeka, Virovitice, Vinkovaca, Broda na Savi, Vukovara, Čakovca, Bjelovara, Požege i Karlovca. To znači da su u tim općinama djelovale cionističke organizacije.

U Savezu cionista postojali su i: Nadzorni odbor, Savezni sud, Keren Hasejod komisija (Jevrejski nacionalni fond, Beograd) i Keren Kayemet komisija (Zagreb).

U Zagrebu je izlazio tjednik *Židov*, glasilo Saveza cionista, *Hanoar*, dvotjednik koji je izdavao Savez židovskih omladinskih udruženja i *Haaviv*, list židovske mladeži. Neko vrijeme je izlazio i omladinski časopis *Gideon* čiji je prvi broj tiskan 1. 11. 1919. Postupno su u većini židovskih općina istaknuti cionisti dobivali na izborima i općine su se sve više usmjeravale na akcije vezane uz stvaranje židovske države i pomagale materijalno i u ljudstvu naseljavanje Palestine.

Kada se u travnju 1933. održao Kongres Saveza jevrejskih bogoštovnih općina u Beogradu, prema pisanju revije židovske omladine *Hanoar*, koja je izlazila u Zagrebu: "Svako je osjećao da je nastupilo novo vrijeme. Golema većina delegata i nehotice stoji na cionističkom stanovištvu... Kongres je načelno proglasio ravnopravnost žena u jevrejskim opštinskim stvarima... Nema sumnje da je i ova kongresna odluka novi dokaz sekularizacije jevrejstva, nova poluga za pretvaranje konfesije u narodnost...".

Najviše se u cionističkom pokretu Hrvatske angažirala omladina i njene organizacije. Savez židovskih omladinskih društava utemeljen je u Slavanskom Brodu 1919. godine. Od omladinskog sleta u Osijeku 1925. rad u Savezu je usmjeren na pomaganje "hebrejske radne Palestine". Godine 1927. održan je tečaj saveznih vođa i udareni temelji "Šomrijutu", sa 16. skupina, i koje su 1928. održale svoj prvi "Vaad".

Neko se vrijeme od Saveza židovskih omladinskih organizacija odvojio Savez izletnika (Ahdut Hacofim), ali im se ponovno vratio 1928.

Po uzoru na europski pokret "radnika pionira" (Hapoel hacair) i u Slavanskom je Brodu osnovana "hehaluc" - skupina omladinaca koja se pripremala za odlazak u Palestinu, uglavnom učeći za rad u poljoprivredi. Godine 1920. utemeljena je prva skupina "halucin" na imanju Fincija u Bijeljini (16 mladića i 2 djevojke), zatim u Vilovu kraj Titela na imanju dr. Grossmana, u Vinkovcima na imanju Jakoba

Schleingera (16 omladinaca) te u Novoj Gradišci na imanju "Ljupina" obitelji Vaksler. Tu su bili i omladinci iz Sarajeva i izbjeglice pred nacizmom u Njemačkoj. Pripreme za utemeljenje sličnih skupina odvijale su se u Mostaru, Tuzli, Orahovici i u Makedoniji. U Zagrebu su 1919. osnovane dvije vrtlarske kolonije koje se nisu dugo održale.

Omladinske su organizacije, osobito u Hrvatskoj,¹² razvile bogatu aktivnost, kulturnu, društvenu i športsku (Makabi). Na I. cionističkom kongresu je Maks Nordau postavio zahtjev za "fizičkom regeneracijom židovskog čovjeka" što je bio znak za osnutak mnogih židovskih športskih društava "Makabi". Omladina SHS je svake godine održavala velika i masovna atletska i druga športska natjecanja, izlete u prirodu, druženja, pjevanje itd. Osnivale su se amaterske dramske skupine, održavala natjecanja u znanju, govorništvu i hebrejskom jeziku.

Postojale su i druge omladinske organizacije, npr. revizionistička organizacija "Betar" (pokret Jabotinskog). U Sarajevu je osnovano Jevrejsko radničko društvo jer su omladinska društva okupljena u Savezu uglavnom bila građanska društva: akademska, studentska, športska i djevojačka.

U cionistički pokret bile su uključene i ženske organizacije, a organizacija Narodni fond okupljala je cijelu židovsku zajednicu bez obzira na starost, organiziranost ili pripadnost cionističkim organizacijama.

Omladinski pokret nije bio jednako razvijen u svim dijelovima Kraljevine SHS (kasnije Jugoslavije).

U Srbiji je zbog teških ratnih prilika 1914-1919. bilo poteškoća u organiziranju omladine. Cionizam se tamo nije znatnije razvio, iako je David Abdala utemeljio 1905. cionističku organizaciju "Gideon" u Beogradu. Tek je 1938. u Beogradskoj židovskoj općini pobijedila cionistička lista (Davida Abdale). Neki su tumačili

12 U Hrvatskoj su, prema *Jevrejskom almanahu* (1929/1930) i prema knjizi *Jevrejska omladinska društva na tlu Jugoslavije* (1995) postojala sljedeća omladinska društva:

"Degel Jehuda", udruženje židovske omladine u Bjelovaru; "Kadima" i "Maks Nordau" u Brodu na Savi; Židovsko djevojačko društvo i Židovsko omladinsko društvo u Čakovcu; Omladinsko židovsko kulturno i športsko društvo u Đakovu; omladinsko društvo "Hevrat Bahurim" u Iloku; Karlovačka židovska omladina, Židovsko sinagogalno pjevačko društvo i "Kadima" u Karlovcu; omladinsko društvo "Cherut" (Herut) u Koprivnici; omladinsko društvo "Bne Jisroel" u Križevcima, "Makabi", "Bar Giora", srednjoškolsko društvo, "Kaverot", "Akiba", "Osječka židovska omladina", "Mirijam", djevojačko društvo, "Ferijalni klub akademičara i abiturijenata" i "Kadima" u Osijeku; omladinsko društvo "Hagibor" u Požezi, omladinsko društvo "Maks Nordau" u Podravskoj Slatini; omladinska sekcija društva "Jarden" u Splitu; "Kadima" u Varaždinu; omladinsko i športsko društvo "Herut", "Ahdut Hacofim" i Jevrejsko omladinsko udruženje u Vinkovcima; omladinsko društvo u Vukovaru; omladinsko društvo "Judeja", Židovsko akademsko potporno društvo i židovska dačka menza, Židovsko omladinsko kolo, "Makabi", "Hug Ivri", "Bnot Cijon", Kolo židovskih djevojaka, "Ahdut hacofim", izraelsko-hrvatsko literarno društvo, "Esperanca" društvo sefardskih studenata, literarni sastanci židovske srednjoškolske omladine "Kadima" u Zagrebu.

(Popović, 1997) da je cionizam u Srbiji bio manje prihvaćen zbog toga što su židovske općine uglavnom bile sefardske (južno od Beograda) i dobro integrirane u srbijansko društvo.

Osobito su teške prilike bile u Makedoniji gdje su vladali vrlo patrijarhalni odnosi, veliko siromaštvo i iseljavanje u Ameriku. Govorili su sefardskim “đudezmo” jezikom, što je predstavljalo poteškoću u sporazumijevanju s drugim organizacijama. Godine 1919. su osnovane u Makedoniji omladinske organizacije “Bene Cijon” (mladići) i “Bnot Cijon” (djevojke), a kasnije se organiziraju i druga omladinska i športska društva (Makabi) i, početkom tridesetih, “Hašomer hacair”.

U Sarajevu se odvojeno organiziraju radničke omladinske organizacije “Poale Cijon” i “Matatje”, članovi kojih su bili i hapšeni i proganjani. Postojala je omladinska organizacija “Jehuda Makabi”, djevojačko društvo “Moriah”, športsko društvo “Bar-Kohba”. Sarajevski cionisti su bili okupljeni oko lista *Nova židovska svijest*, a oko lista *Jevrejski život* okupljali su se sefardi. Oba lista su se ujedinila 1928. u *Jevrejski glas*.

U Vojvodini su također vladali patrijarhalni odnosi i veliki broj ortodoksnih zajednica. Govorili su mađarski i morali se prilagođavati životu u za njih novoj državi SHS. Tek je 1923. utemeljena omladinska organizacija “Hakoah” kao šahovski odjel, a 1924. utemeljen je i nogometni. Uz pomoć aktivista iz Hrvatske osniva se u Subotici društvo “Ahdut haolim” i, kasnije, “Hašomer hacair”.

Židovski narodni fond (ŽNF)

Keren Kayemet le Yisrael (Židovski narodni fond) utemeljila je svjetska cionistička organizacija (na prijedlog matematičara H. Shapira) 1901. U svim cionističkim organizacijama postojale su organizacije Fonda i njegovi “povjerenici” koji su sakupljali sredstva. Prilozi su se davali za točno određene svrhe i sva imena darovatelja, organizacija i sakupljeni iznosi javno su se objavljivali u cionističkim glasilima. Tako je i u Hrvatskoj, u časopisu *Židov*, redovito objavljivano izvješće o rezultatima sabirne akcije Fonda. Iz tih izvješća saznajemo da su se sredstva davala za sljedeće namjene: evakuirane Židove, mirovne čekove, opće darove, hebrejske škole, maslinova drva, dječje sabirne arke, škrabice, pomoć Palestini itd. Oni koji su davali najveće iznose zapisivani su u “zlatnu knjigu”. Posebno se vodilo računa i pomagalo kolonije u Izraelu te kibuće koje su osnovali ili u njima radili Židovi otišli iz Hrvatske (u Daganji, Merhaviji, Gan Šmuelu, Chederi). Spominju se i posebne “djevojačke farme”: Kineret, Šmona, Metula itd. Prilozi su sakupljeni u mjestima gdje su postojale mjesne organizacije Saveza cionista i povjerenici Narodnog fonda, a često

su to bile članice ženskih organizacija. Prilozi su se sakupljali i slali i iz naselja u kojima nije bilo povjerenika. Prema popisu mjesta iz kojih su pristizali prilozi,¹³ vidi se da je postojala široka i dobro organizirana mreža Narodnog fonda u Hrvatskoj.

Ženska cionistička društva

Djevojačka cionistička društva

Već su tijekom I. svjetskog rata djevojke preuzele inicijativu, dok je muška omladina bila na frontu, i pokazale svoju predanost cionističkoj ideji.

Osim sudjelovanja u svim drugim aktivnostima, stvorile su i svoje posebne organizacije - djevojačka cionistička društva. O entuzijazmu djevojakinja piše u časopisu *Židov* (br. 18) Mirjam Weiller: "Iako nema naše braće mi smo zvane da sada ili nikada pokažemo kako Židovke ne samo znadu čutiti za svoj narod, nego kako znadu i za nj raditi". Djevojačka društva niču u mnogim općinama i veoma su aktivna. Tako je npr. u Bjelovaru djevojačko društvo "Mirjam" u veljači 1919. organiziralo glazbenu priredbu; u Vinkovcima je postojalo djevojačko društvo "Moria" koje je 1919. organiziralo spomendan Členovu (cionističkom vođi); Zagrebačko djevojačko društvo "Bnot Cijon" priredilo je proslavu Hanuke u dvoranama Hrvatskog konzervatorija; u Osijeku je u korist Narodnog fonda organiziran koncert u Hrvatskom kazalištu; u predvečerje "Dana pomirbe" priredio je Odbor židovskih djevojakinja, pod vodstvom Johane Braun, u Zagrebu večeru za oko dvije stotine židovskih vojnika i ruskih zarobljenika; u Vukovaru je 12. siječnja 1919. osnovano židovsko djevojačko društvo "Morija".

Udruženje cionističkih žena WIZO

WIZO je u Zagrebu osnovan tek 1926. U izvješću za 1927. se kaže: "I mlada organizacija u Zagrebu započela je lijepim radom. Njezin je cilj, koliko namaknuće

13 Mjesta iz kojih su sakupljeni prilozi za Narodni fond (izvješće u časopisu *Židov*, br. 10): Bjelovar, Brod na Savi, Daruvar, Đakovo, Dubrovnik, Hercegovac, Ivanska, Karlovac, Koprivnica, Kraljevcani, Križevac, Lipik, Ludbreg, Martijanec, Mitrovica, Nova Gradiška, Ogulin, Osijek, Pakrac, Požega, Ruma, Sjeničak, Sisak, Split, Stara Pazova, Šid, Varaždin, Varaždinske Toplice, Vinkovci, Virovitica, Vlasenica, Vukovar, Zagreb, Zemun. Posebno su navedena neka mjesta (vjerojatno nisu imala povjerenike): Budinščina, Caprag, Čazma, Donji Miholjac, Dubrava, Garčin, Gradec, Gudinci, Grubišno Polje, Hercegovac, Ilok, Kapela, Krapina, Krapinske Toplice, Kloštar Ivanić, Kostajnica, Kutina, Ljubljana, Pizarovina, Punitovci, Rijeka, Sikirevci, Slatina, Uljanik, Veliko Trgovište, Vrpolje, Vrbanja te mnoga mjesta u Bosni.

sredstava za Palestinu, toliko kulturno odgojni rad među ženama i djevojkama. U proljeće dala se na organizaciju grupa u provinciji, te joj je uspelo da organizuje žene u Beogradu, Brodu, Požegi, Križevcima, Bjelovaru, Prijedoru, Sanskom Mostu i Banja Luci. Nedavno je izašla brošura 'Die Chaluzah' od dr. Nadje Stein u izdanju WIZO. Zagrebačka grupa izradila je hrvatski prevod te brošure, koja je ovih dana izašla iz štampe”.

WIZO se brzo razvijao, nove organizacije nicali su gotovo pri svakoj općini; 1940. bilo je u Kraljevini Jugoslaviji 67 grupa sa 5.000 članica.

WIZO pomaže u poboljšanju položaja žena i djece u Palestini, opremanjima za aliju, organiziranju hašhara, poznavanju židovske kulture, jezika i informacija o budućoj državi Palestini.

Članice WIZA, zajedno s drugim ženskim organizacijama, neumorne su i u radu na poboljšanju položaja žena, osobito djevojaka, u vlastitim organizacijama. Kad je utemeljena “Središnja židovska stanica za produktivnu pomoć” (1933), mnogi omladinci i omladinke su dobili stipendije u školama i zanatima, a osnovani su i ženski i muški internati. Pokrenuli su veliku akciju za pomoć djeci iz Bitolja. Uz ostala ženska društva, i WIZO brine o mnogim izbjeglicama iz drugih europskih zemalja koji prolaze ili se dulje zadržavaju u Hrvatskoj.

Migracije (alije) Židova iz Hrvatske u Izrael

Migracije Židova u Palestinu iz Hrvatske, odnosno bivše Jugoslavije, prije II. svjetskog rata nisu bile velike. Prema podacima iz Eventova arhiva u Izraelu (dobivenih od gospodina Zvi Lokera, voditelja Arhiva) iz Kraljevine SHS je između 1921. i 1931. godine došlo samo 60 Židova. Broj ulazaka se povećao 1933-1940 (opasnost od nacizma) na 651, a 1941 (do početka rata) uspelo je doći samo 50 Židova.

Ukupno je do II. svjetskog rata u Palestinu došao 761 Židov iz bivše Jugoslavije. To su bile pretežno omladinske skupine iz cionističkih organizacija (halucim iz Hašomer hacaira i Techelet lavana). Za 1942. nema podataka (vjerojatno nije bilo dolazaka), a 1943. je došlo 20, 1944. 189 i 1945 (do kraja rata) 295. Ukupno je u Palestinu (Izrael) u ratnim godinama 1943-1945. ušlo samo 495 Židova, uglavnom izbjeglica. Neki su od njih došli iz Švicarske, Španjolske i Portugala, 1944. iz južne Italije (180 Židova), te skupine iz Nonantola (podaci iz članka potpisanog sa Dr. B. G. “Hitahdut olej Jugoslavija 1935-1995”, *Bilten* broj 5 od 12. 12. 1995).

Voditelj Palestinskog ureda u Savezu cionista Jugoslavije od 1933. do 1941. godine, R. Kohn, je zabilježio (podaci u arhivu Eventov) da je u vremenu 1933-1941. u Palestinu (Izrael) uselilo 1.698 Židova iz bivše Jugoslavije.

Nisu se vodili odvojeno useljenici iz pojedinih banovina, ali se iz poznatog razvoja cionističkih organizacija i dostupne literature može zaključiti da je veći broj migrirao iz Hrvatske i iz Makedonije (zbog teških prilika). Poznata je npr. akcija da se "makedonskim baštovanima" omogućiti odlazak u Palestinu.

U posljednji čas, kada su već počeli progoni nacista, spašena je skupina židovske djece. Napravljen je popis (14. 5. 1942) 86-ero židovske djece i 9 pratilaca. No, u teškim vremenima i opasnostima, kada su Židovi svakodnevno odvođeni u logore, imena na listama su se mijenjala i slala u Budimpeštu, a pomagali su i Istanbul i Ženeva. Prema nekim zapisima, zbog birokracije je izgubljeno dragocjeno vrijeme, tako da je 7. 2. 1943. iz Zagreba krenulo samo jedanaestero djece. U Istanbul (u čemu je pomagala Marija Bauer) su stigla druga djeca pod imenima naše, a u Palestinu su 23. 2. 1943. stigli samo: Vera Alt, Rozika Atijas, Ester Deusch, Harry Donnerkeil, Ruben Freiburger, Dita Gross, Alegra Išah, Danko Levi, Jakica Maestro, Udenka Stern i Simon Weiss (podaci su iz članka Ženi Lebl: "Kindertransport iz NDH", *Bilten Udruženja Jevreja iz bivše Jugoslavije u Izraelu*, br. 4 od 1. 12. 1994).

WIZO je u Zagrebu potpuno opremio i poslao dalje skupinu od 250 židovske djece "Alijah hanoar" iz Berlina, koji su preko Grčke spašeni u posljednji čas i stigli u Palestinu.

Useljenici iz Jugoslavije su u Tel Avivu 5. veljače 1935. utemeljili svoje društvo, "Hidahdut olej Jugoslavija". Prvi predsjednik bio je ing. Freundlich iz Osijeka. Svrha udruživanja je bila "olakšavanje ukorjenjivanja doseljenika". Tijekom II. svjetskog rata aktivnost se malo smanjila, ali se pred kraj rata, osobito 1944, ponovno razvila, jer je trebalo pomagati one koji su se uspjeli spasiti. Osobito se velika aktivnost razvila nakon rata kada se, zajedno sa sličnim udruženjem u Americi, pomagalo preživjele u Hrvatskoj i Jugoslaviji. U vrijeme najvećih alija, 1948-1952, pomažu se novi useljenici u Izrael. Od 1952. izlazi list *Bilten* kojega su pokrenuli dr. Joel Rosenberg, dr. Cvi Rotem, Mihajlo Levi, Hans Bramer i mnogi drugi suradnici. Godine 1954. osnovan je Historijsko-muzealni pododbor. Hitahdut je i danas aktivan te prihvaća i pomaže nove olime koji pristižu iz ratom zahvaćenih i uništenih krajeva bivše Jugoslavije.

Prema podacima R. Kohna, od završetka II. svjetskog rata do kraja 1952. godine u Izrael se uselilo 7.764 Židova iz Jugoslavije.

Posljednji popis stanovništva Jugoslavije pred II. svjetski rat, 1931, registrirao je 68.405 Židova, od toga u Hrvatskoj 21.505 (Savska i Primorska banovina). Pred sam rat je, prema nekim podacima, bilo oko 75.000 Židova (od toga oko 4.000

izbjeglica), a u Hrvatskoj oko 26.000 (Zlatković-Winter, 1987). Prema S. Goldsteinu (1996), na području Hrvatske je 1940. bilo oko 25.000 Židova od kojih je rat preživjelo oko 5.500. Postoje i mnoge druge procjene.

U prvome poslijeratnom popisu, 1948, popisano je samo 6.853 Židova, dok ih je u židovske općine bilo učlanjeno 11.934. Razlika između popisa stanovništva i evidencije židovskih općina je uvijek postojala, ali ni u židovske općine nisu bili učlanjeni svi Židovi. U popisima stanovništva Židovi su bili popisivani na dva načina: prema narodnosti i prema vjeroispovijedi. Samo su u dva popisa stanovništva nakon II. svjetskog rata Židovi bili popisivani po obje osnove: narodnost i vjeroispovijed (1953. i 1991), a u ostalim popisima je postavljeno samo pitanje o narodnosti. Dio se Židova nije narodnosno izjasnio Židovima već Hrvatima, Makedoncima itd. U popisu iz 1948. bilo je zapaženo da se upisivala dvostruka nacionalnost, npr. Židov-Hrvat ili Srbin-Jevrejin. U takvim se slučajevima zbog metodologije popisa stanovništva upisivala samo prvo upisana narodnost. Procjenjuje se da je u holokaustu ubijeno oko 80% Židova iz Jugoslavije. Prema nalazima Saveza jevrejskih opština u Beogradu 1946. godine u publikaciji *Spiskovi preživjelih Jevreja u Jugoslaviji* (po mjestima povratka) preživjelo je oko 10.660 Židova. Među njima nalazimo i imena izbjeglica iz drugih zemalja koje su se spasile, osobito u mjestima na Jadranskoj obali koja je bila pod talijanskom upravom. U Vojvodini ih je preživjelo 2.450, u Međimurju 144 (bili su pod mađarskom upravom), u Prištini 237. U Bosni i Hercegovini je preživjelo oko 1.380 Židova, a u Makedoniji samo 460 (prema anketi iz Bugarske). U Beograd ih se vratilo 1.903, a u Zagreb 2.214.

Oko polovica preživjelih otišla je u Izrael; neki su se kasnije vratili. Za neka manja mjesta u kojima je preživjelo malo Židova (u prosjeku je u manjim mjestima ubijen veći postotak Židova nego u većim mjestima i gradovima gdje je bilo lakše sakriti se ili pobjeći), odlazak velikog broja Židova u Izrael značio je daljnje smanjenje zajednice. Danas su neka takva mjesta potpuno bez Židova.

Posljedice stradanja u holokaustu, a i kasnije migracije u Izrael, pretežno mladih osoba, ostavile su velike posljedice po današnju demografsku strukturu židovske populacije (veliki udio, preko 30%, osoba starijih od 65 godina) u Hrvatskoj.

U Izrael je, prema evidenciji židovskih općina, između 1948. i 1952. otišlo 7.739 osoba, dakle više nego što ih je bilo popisano u popisu stanovništva 1948, ili oko 65% ukupnog članstva općina. Osim toga, Židovi su sakupili za državu Izrael 4,318.528 dinara, što je bila velika svota za ono vrijeme i za ljude koji su izgubili gotovo sve, a za izgubljeno nisu dobili odštetu.

Prema podacima *Jevrejskog almanaha* za 1954. godinu, prva skupina Židova iz Jugoslavije otišla je za Izrael u prosincu 1948 (4.056), 2.531 osoba se iselila u

studenome 1949, u ožujku 1950. iselilo se 40, u svibnju 1951. njih 658 i u listopadu 1952. 84 Židova.¹⁴

Od 1.022 putnika, iz Zagreba je bilo 647, iz Osijeka 91, Splita 46, Opatije 20, Čakovca 19, Dubrovnika 13, Karlovca 14, Vukovara 13, Sušaka 8, Koprivnice 7, Bjelovara 4, Daruvara 5, Kutine 4 itd. Iz Bosne i Beograda bilo ih je 97, a nekoliko njih iz Slovenije.

Židovi iz Hrvatske u Izraelu doprinijeli su njegovu razvoju, ostali povezani međusobno i sa Židovima iz Hrvatske i Jugoslavije, a doprinijeli su i prijateljstvu židovskih zajednica Hrvatske i Izraela.

LITERATURA

AL-HAJ, Majid (1996). "Attitudes et manières de se situer des immigrants soviétiques: l'émergence d'un nouveau groupe ethnique en Israël", *Revue Européenne des Migrations Internationales*, Poitiers, god. 12, br. 3, str. 139-152.

Antisemitism World Report 1993, 1994, 1995. i 1996. London: Institute of Jewish Affairs.

BACHI, Roberto (1992). "World Jewish Population: Trends and Policies", u: *World Jewish Population: Trends and Policies*. Jerusalem: Hebrew University, str. 20-29.

BENSIMON D. i E. ERRERA (1989). *Israéliens, des juifs et des Arabes*. Bruxelles: Ed. Complexe (Historiques).

BERTHOMIERE, William (1996). "De l'Aliya (à l'immigration, ou la lecture d'un continuum migratoire, *Revue Européenne des Migrations Internationales*, Poitiers, god. 12, br. 3, str. 33-60.

CHALLAND, Gérard i Jean-Pierre RAGEAU (1995). *The Penguin Atlas of Diaspora*. New York (etc.): Viking.

¹⁴ Prema podacima R. Kohna iz arhiva Eventov u Jeruzalemu, bile su sljedeće alije Židova iz Jugoslavije od 1948-1952. godine:

8. i 26. 12. 1948 (brodovi "Radnik" /1.022/ i "Kefalos")	4.063
16. 2. 1949 (brod "Bosna")	40
30. 6. 1949 (brod "Radnik")	1.028
12. 7. 1949 (brod "Radnik")	590
25. 7. 1949 (brod "Radnik")	858
11. 10. 1950 (brod "Užice")	60
19. 3. 1950 (brod "Artza")	420
4. 6. 1951 (brod "Galila")	629
30. 10. 1952 (brod "Negba")	76

- DELLA PERGOLA, Sergio (1992a). "Demographic Changes in Soviet Jewry", u: *World Jewish Population: Trends and Policies*. Jerusalem: Hebrew University, str. 131-133.
- DELLA PERGOLA, Sergio (1992b). "Preliminary Inventory of Jewish Population: Data Sources - Countries with 1,000 Jews and More, 1988", u: *World Jewish Population: Trends and Policies*. Jerusalem: Hebrew University, str. 154-156.
- DELLA PERGOLA, Sergio (1996). "Le système mondial de migration juive en perspective historique", *Revue Européenne des Migrations Internationales*, Poitiers, god. 12, br. 3, str. 9 - 31.
- DOJČ, Vera (1988). "100 godina organiziranog rada židovskih žena u Zagrebu", u: *200 godina Židova u Zagrebu*. Zagreb: Jevrejska općina Zagreb, str. 53-61.
- ELON, Amos (1971). *The Israelis Founders and Sons*. London: Widenfeld and Nicolson.
- EVENTOV, Jakir (1971). *Istorija Jevreja Jugoslavije: od davnine do kraja 19. vijeka*. Tel Aviv: Hithadut Olej Jugoslavija (sažetak na srpskohrvatskom, str. 370-398).
- FLAPAN, Simha (1987). *The Birth of Israel: Myths and Realities*. New York: Pantheon Books.
- Gideon*, Zagreb, 1923.
- GITELMAN, Zvi (1994). "The Reconstruction of Community and Jewish Identity in Russia", *Journal on Jewish Problems in Eastern Europe*, London, god. 24, br. 2, str. 35-57.
- GOLDSTEIN, Slavko (1988). "200 godina zagrebačke židovske zajednice", u: *200 godina Židova u Zagrebu*. Zagreb: Jevrejska općina Zagreb, str. 16-22.
- GROSS, Mirjana (1985). *Počeci moderne Hrvatske*. Zagreb: Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu: Globus.
- GROSS, Mirjana (1988). "Židovi u Habsburškoj monarhiji u 19. stoljeću", u: *200 godina Židova u Zagrebu*. Zagreb: Jevrejska općina Zagreb, str. 37-52.
- HABIB, Jack i Yossi TAMIR (1992). *Jewish Elderly in Israel: Sociodemographic and Socio-economic Characteristics*. Jerusalem: Jerusalem JDC - Brookdale Institute of Gerontology.
- Jevrejski almanah za 1927-28, 1928-29 i 1929-30 godinu*, Beograd: Savez Rabina SHS.
- Jevrejski almanah 1957-58*, Beograd: Savez Jevrejskih opština Jugoslavije.
- Jevrejski pregled*, Beograd: Savez Jevrejskih opština.
- The Jewish Communities Handbook 1991*. London: Institute of Jewish Affairs.
- KELLER, Werner (1992). *Povijest Židova od biblijskih vremena do stvaranja Izraela*. Zagreb: Naprijed.
- MIHAILOVIĆ, Milica (1995). *Jevrejska omladinska društva na tlu Jugoslavije 1919-1942*. Beograd: Jevrejski istorijski muzej.

POPOVIĆ, Nebojša (1997). *Jevreji u Srbiji 1918-1941*. Beograd: Institut za suvremenu istoriju.

REMENNICK, Larissa I. (1996). "Immigration and Gender: Russian-Speaking Women in Israel", *East European Jewish Affairs*, god. 26, br. 2, str. 41-53.

RUBINSTEIN, Amnon (1984). *The Zionist Dream Revisited*. New York: Schocken Books.

SANUA, D. Victor (1996). "Emigration of Sephardic Jews from Egypt after the Arab-Israeli War", *Los Muestrros*, br. 25, str. 17-21.

SCHMELZ, Uziel (1992). "World Jewish Population in 1980s: A Short Outline", u: *World Jewish Population: Trends and Policies*. Jerusalem: Hebrew University.

SCHWARZ, Gavro (1939). *Povijest zagrebačke židovske općine od osnutka do 50-ih godina 19 st.* Zagreb.

SHEVRSOVA, L. (1992). "Post-Soviet Migration Today and Tomorrow", *International Migration Review*, New York, god. 26, br. 2, str. 241-257.

SHURKE, A. i A. R. ZOLBERG (1988). "Beyond the Refugee Crisis: Disengagement and Durable Solutions for the Developing World", *European Journal of International Migration and Ethnic Relations*, 5, str. 69-121.

STRUM, Philippa (1989). "Women and the Politics of Religion in Israel", *Human Rights Quarterly*, god. 11, br. 4, str. 483-503.

ŠVOB, Melita (1995). "Židovi danas", *Novi Omanut (Prilog židovskoj povijesti i kulturi)*, Zagreb, br. 9, str.1-3.

ŠVOB, Melita, Carmen BRČIĆ i Sonja PODGORELEC (1994). "Židovi u Hrvatskoj s posebnim osvrtom na grad Zagreb", *Migracijske teme*, Zagreb, god. 10, br. 1, str. 55-85.

ŠVOB, Melita (1995). "Migracije i promjene u židovskoj populaciji", *Migracijske teme*, Zagreb, god. 11, br. 3-4, str. 191-231.

ŠVOB, Melita (1996). "Židovska ženska društva između dva rata", *Simpozij "Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj"*, Zagreb, 4-6. 12. 1996.

ŠVOB, Melita (1997). "Židovska tradicija", *Novi Omanut (Prilog židovskoj povijesti i kulturi)*, Zagreb, br. 20, str. 6-10.

WISTRICH, R. S. (1993). *Antisemitism in Europe since Holocaust*. New York: The American Jewish Committee, Institute of Human Relations.

ZLATKOVIĆ-WINTER, Jelena (1987). "Dijaspora i Židovi na području Jugoslavije", *Migracijske teme*, Zagreb, god. 3, br. 2, str. 161-175.

Židov (Hajhudi), tjednik Saveza cionista, 1918-1941.

Melita Švob

CROATIAN JEWS AND ISRAEL: A REVIEW

SUMMARY

On the occasion of the 50th anniversary of the state of Israel the author presents an overview of the events that had enabled the creation of the Jewish State. Through a review of immigration to Israel from the end of the 19th century, insight is given into the conditions that provoked Jewish migration and also into the changes that new immigrants triggered in Israeli society. Special attention is given to the newest events - immigration of two large ethnic communities, Ethiopian and Russian Jews, whose integration into the receiving society has changed the social relations in Israel. In a short historical discussion of the Zionist movement and its significance for the creation of Israel, the author also gives more detailed information on Zionist organisations in Croatia and pre-war Jewish migration, as well as on the mass departure to Israel between 1948 and 1952 of Jews who had survived the holocaust.

KEY WORDS: Israel, Jews, Croatia, Zionism, Jewish migration (alyah), Jewish identity